

III. APIE ASMENYBĖS UGDYMĄ

VANDA ARAMAVIČIŪTĖ

F.V.FOERSTERIO ETINIŲ-PEDAGOGINIŲ IDĖJŲ ESMĖ IR AKTUALUMAS

F. V. Foersteris – vienas geriausių dorovės pedagogų, rašo Marija Peč-kauskaitė, mokantis susieti tai, kas buvo gera praeityje, su dabarties reikalavimais ir troškimais. O ypač gebantis pažinti vaiko sielą, išjudinti jos stygas, pažadinti vaiko dėmesį.

Pats organizuodamas etikos kursus Ciuriche, tyrinėdamas Kanto etikos evoliuciją, F. V. Foersteris tiek teoriškai, tiek praktiškai gilino etinės kultūros pagrindus. Be to, jis nesutiko, kad etika pavaduotų religiją, nes būtent joje matė tą didelę pedagoginę jėgą, galinčią prakalbinti žmogaus sielą.

Kyla klausimas, kurias etines-pedagogines F. V. Foersterio idėjas labiausiai vertėtų aktualizuoti. Kurios jų galėtų turėti įtakos asmenybei ugdyti dabartinėse Lietuvoje mokyklose?

Turint galvoje, kad mūsų mokyklos pagrindinis uždavinys yra atsižvelgti į žmogų kaip į aukščiausią vertybę, sudarant sąlygas jam tapti asmenybe, tarp F. V. Foersterio idėjų aktualios tampa:

1. Idėjos apie dorovės svarbą besivystančiai civilizacijai ir kultūrai. Tenai, kur rūpinimasis sielos gyvenimu neiškeliamas į pirmą vietą, teigė F. V. Foersteris, yra negalima jokia kultūra, net ir technikos kultūra negali egzistuoti. O norint išugdyti kultūrą, mokykla turi kelti į pirmą vietą būdo lavinimą ir dorovės mokslą, kurių pagalba įmanoma geriau pažinti žmogaus prigimtį ir patį save, lengviau įsilieti į žmonių santykių pasaulį, pasiekti darnesnio sambūvio su savo artimaisiais. V. Foersterio nuomone, proto miklinimas gali būti ir kenksmingas, jeigu jis nesusietas su būdo lavinimu.

2. Idėjos apie ugdymo tikslus ir uždavinius. Savo veikaluose F. V. Foersteris itin akcentuoja mintį, kad, pradedant auklėti, reikia turėti griežtą, nepajudinamą visuotiną tikslą. Siekdamas jį nustatyti, auklėtojas turi galvoti apie visų tikslų tikslą – apie tai, kam žmogus gyvena. Iš čia išvedamas aukščiausias auklėjimo tikslas. Jį apibūdinamas F. V. Foersteris mano, kad pirmų pirmausia reikia taip žmogų išlavinti, kad jis, tinkamai nustatęs gyvenimo tikslų eilę, išmokytų išskirti svarbiausius dalykus ir laiku galėtų atsispirti prieš

pašalinius tikslus. Suprantama, kad tokiu aukščiausiu tikslu gali tapti universalus auklėjimo idealas, konkrečiau, charakterio idealas.

Ieškodamas atsakymo, kokia šio idealo esmė ir turinys, F. V. Foersteris išskiria charakteryje vyriškąjį ir moteriškąjį elementus. Tai: valią ir pasidavimą, jėgą ir meilę, tvirtybę ir prisitaikymą, energiją ir švelnumą, koncentraciją ir ekspansiją, kurie tik susivieniję sudaro charakterio pilnatvę. O jeigu tai neįvyksta, tai charakteryje gali viešpatauti arba vienašališka valia ir per mažai meilės, arba dora žmogaus siela, stinganti tvirtybės, pastovumo, nuosaikumo. Todėl tikras auklėjimo tikslas - šį idelą pakelti iki aukščiausio laipsnio - iki krikščionybės idealo, susiejančio švelniausius dalykus su stipriausiais. Krikščionybė, pabrėžia F. V. Foersteris, vainikuoja moteriškumą, ima jį į idealo dangų, daro jį sielos valdovu. Tokiu atveju meilė atsiduria gyvenimo centre, tampa aukščiausiaja jėga.

Prie auklėjimo uždavinių F. V. Foersteris visų pirma priskyrė valios lavinimą, nes be valios ir mokslas, ir tikėjimas esti tik bejėgis svajojimas. Kita vertus, valios lavinimas neįmanomas be visos sielos įtakos, o ypač be dvasinių motyvų veikiamosios jėgos stiprinimo. Iš čia išvedamas pedagogikos uždavinys - ne tik tai, kad valia taptų tikslesnė, judresnė, pastovesnė, bet kad ji nutrauktų ryšius su instinktais. Pasak F. V. Foersterio, ne kaip paliksiu energingas, bet kam tarnauti, kokiam tikslui ir kokia dvasia paliksiu energingas (2).

Vadinasi, ugdymo procese būtina sieti valią ir dorovę. F. V. Foersterio nuomone, atrasti žmogų - geriausia išreiškia vieną svarbiausių dorovės uždavinių. Su juo siejasi ir žadinamas vaiko palinkimų saugoti, globoti, gelbėti žmogų. Vienok viso auklėjimo uždavinys - pritaikyti žmogų prie socialinio bendro darbavimosi, padaryti jį veikliu visuomenės nariu.

Įvairiapusiskai interpretuodamas valios dorovės sintezės problemą, F. V. Foersteris aktualizavo esmines valios ir dorovės savybes: savitvardą, savarankiškumą, atskingumą, savanorišką paklusnumą, kantrumą, drąsumą, teisingumą, punktualumą. Taigi galima teigti, kad jis labiau apibrėžė ir aksiologinius dorovinio auklėjimo pagrindus.

Trečia, idėjas apie pedagogikos ir dorovės dėsnius. Tarp jų svarbiausio pedagogikos dėsniu esmė yra ta, kad kiekvieną dalyką reikia taip parinkti, kad vaikas jį suprastų ir kad tas dalykas vaiką patrauktų, būtų susijęs su jo nuomonėmis, reikalais, ir, svarbiausia, pažadintų vaiką laisvai veikti. Be laisvojo veikimo negalima išjudinti dorovės, pabrėžia F. V. Foersteris, nes abstraktus

mokslas neskatina veikti dvasios jėgų. Pagal jį, dorovės auklėjimas remiasi štai ku: „reikia surasti vaike jėgų, palinkimų, kuriuos galima būtų suvartoti krei-
piant prie norimo tikslo. Paskui reikia toms jėgoms duoti maisto, palengva vis
daugiau statyti joms uždavinių, kurie stovi jų pačių „išgyvenimo„ srityje“ (1,
p.18).

Šias mintis paremia ir kitas dėsniš – kad nevalia slopinti vaiko jėgos ir
energijos, nes tuo užkertamas kelias į dorovės lavinimą. O tas kelias – tai kova
su tuo, kas yra bloga jame pačiame ir kituose. F. V. Foersterio manymu, taip
pat nereikia slopinti ir vaiko ambicijos, nes ji gali būti naudinga lavinant do-
rovę, ją pakreipiant gera vaga.

Ketvirta, idėjos apie dorovinio ugdymo kelius bei metodus. Remiantis
F. V. Foersteriu, dorovinį ugdymą tektų pradėti nuo valios lavinimo – valios
inspiracijos ir mankštinimo, kaip vyriausių valios lavinimo faktorių. Tik iš
dvasios gelmių inspiruojama valia gali padėti pasiekti didesnę žmogaus tobu-
lumą. Ir priešingai, jeigu valios mankštinimas nebus nušviestas kilnesnių jaus-
mų, minčių ar idėjų, tai jis gali sustiprinti žemesniųjų prigimties jėgų,
palinkimų bei tendencijų energiją ir patvarumą. Tuomet valia neturės vertės.
Tikras valios lavinimas, nurodė F. V. Foersteris, yra pratinimas, kad giliausios
sielos gėlmės viešpatautų motoriniams centrams. Dėl to reikia auklėti jauni-
mą, kad įvairiuose gyvenimo konfliktuose išmoktų pasiekti tikslią dvasiška
prasme.

Iš čia matyti, kad, lavinant valią, žmogus pirmiausia turi žinoti, kas jis yra,
o tik paskui – ką jis privalo daryti. Pagal F. V. Foersterį, ypač svarbus platus
savęs pažinimas, pasaulėžiūros platumas. Jo nuomone, „stipriausią valią gami-
nanti tokia pasaulėžiūra, kuri daugiausia reikalaujanti iš žmogaus valdytis, ap-
galėti save“ (2, p.73). Dėl to savitvarda laikoma visos dorovės pagrindu,
pirmuoju žingsniu į dorovės tobulybę.

Mokant tvardytis, auklėtojai svarbu patirti, ar tarp vaiko palinkimų nėra
tokių jėgų, kurias būtų galima panaudoti tvardymuisi paskatinti. Kaip nurodė
F. V. Foersteris, svarbiausias daktas doroviniame auklėjime yra tas, kad vaiko
valia darbuotųsi norima kryptimi. Vadinasi, vaikas turi daryti taip ne dėl to,
kad kiti liepia, bet dėl to, kaip jis pats taip nori, kad jo paties valia taip liepia.
„Jei auklėtojas mokės vaikui paaiškinti, kad savitvarda – tai didžiausias tvirtu-
mas, tai aukščiausia laisvė, kokia tik gali būti pasauly – vaikas panorės tą tvirtu-
tumą pasiekti“ (1, p.21).

Pedagogas teisingai pastebėjo, kad vaikų gyvenimas duoda daug įvairių progų savitvardaia ugdyti. Norėdamas jas tinkamai panaudoti, auklėtojas privalo gerai išžiūrėti į vaiko gyvenimą, jį pažinti. Tuo pačiu turi gerai apgalvoti, kaip kuri dorybė reiškiasi kasdieniniame gyvenime, kokie jos konkretūs vaisiai, koks jos ryšys su kitais žmonių darbais. Visa tai padės auklėtojui parodyti dorovės reikalavimus įvairia šviesa, nes dorovė turi kalbėti daugeliu kalbų, kad kiekvienam vaikui būtų suprantama. Todėl negali būti sauso ir abstraktaus dorovės mokymo, neveikiančio dvasios jėgų. Mokymas turi eiti iš paties vaiko, nevedant jo moralinės indukcijos keliu, o pradėdant darbą nuo apačios, t. y. nuo gyvenimo aiškinimo, mokymo žiūrėti kitaip į jį.

Svarbiausiu valios mankštavimo metodu laikomas pratimas darbuotis. Tačiau kad darbas lavintų vaiką, nepakanka dirbti sąžiningai, bet reikia išvelgti vidinę darbo vertę, įprasti paprastą darbą atlikti nepaprasta dvasia. Žinoma, valią lavina ir ritminė gimnastika, kurios įvairios formos veikia žmogaus kūną iš lauko į vidų. Iškeliamas ir smulkių, savanoriškų atsižadėjimų gimnastikos reikalingumas. Tai asketiškas valios lavinimo metodas, padedantis pasipriešinti įvairiems jaudinimams, impulsams, išsivaduoti iš jų. Bet šis metodas naudotinas atsargiai, jį derinant su universalesne pedagogine įtaka.

Tolimesnis kelias, pagal F. V. Foersterį, taiėjimas prieš santykių su žmonėmis, atidžiau žiūrint, kiek ir kaip čia lavintina dorovė, o ypač ar žadinama vaiko artimo meilė, o jei ji jau yra, tai ar vaikas paraginamas veikti. Pirmuoju atveju (kai meilės žmogui nėra) vaikas mokomas įdėmiau išžiūrėti į žmones ir į visą gyvenimą apskritai, suprasti jo priežastis ir pasekmes. Antruoju atveju (esant vaiko meilei) vaikas pratimas mąstyti, kokiu būdu jis gali parodyti savo meilę bei gailėstingumą žmonėms, ypač ligoniams, labai jautriems, nervingiems, nelaimingiems.

To siekiant, labai svarbu žadinti ir lavinti tas jėgas ir tuos palinkimus, kuriais remiasi visa gyvenimo bei dorovės tvarka. Šia prasme būtina padėti vaikams suprasti atskiro žmogaus ir visuomenės ryšį, žmonių savitarpio santykius. Nieko nepešim, jei sakysim, kad reikia mylėti artimą, rašo F. V. Foersteris, jei vaikas nemokės suprasti žmogaus; įeiti į kito žmogaus padėjimą, išvelgti svetimą sielą. Todėl svarbiausia – lavinti vaiko vaizduotę, aiškinant gyvenimo santykius, kad vaikai, maži būdami, įprastų turėti atmintyje savo artimųjų vargus, rūpesčius. Taip pat paraginti vaiko vaizduotę, kad gailėstingumą pats patirtų, pats jį išgyventų.

Lavinant vaizduotę, patartina vaikui labiau gilintis į įvairių žmonių (artistų, pažįstamų) gyvenimo sąlygas, jas svarstyti. Naudinga paskatinti vaiką susimąstyti, kodėl tas asmuo turi bjaurių ypatybių, juokingų įpročių, kokios jų priežastys, koks jo gyvenimas. Taigi atverti vaikams akis, kad jie pamatytų gyvenimo atsitikimus, jų pačių nepastebėtus. Pratinti iš mažens žiūrėti įdėmiau į žmones, neteisti jų greit ir paviršutiniškai, bet labai atsargiai.

Be abejonės, dorovė ypač matoma tėvų ir vaikų santykiuose. Išeidamas iš vaiko ugdymo poreikių, F. V. Foersteris laikosi nuomonės, kad vaikų dorovė šeimos gyvenime matuotina ne tuo, ką vaikas gauna, bet tuo, ką jis gali duoti. Šia prasme vaikas turi suprasti, kad reikia mylėti ne tik gerus, bet ir blogus, nedorus tėvus. O jeigu vaikas negali mylėti savo tėvų, tada reikalinga žadinti ir lavinti kitus jo jausmus, drauge skatinant vaiką geriau suprasti tėvų gyvenimo sunkumus, kad stiprėtų vaiko noras padėti jiems, o kartu ir didėtų pagarba šeimynai, kaip šventai ir palaimintai gyvenimo tvarkai.

Vadinasi, vaikui, turinčiam blogus tėvus, auklėtojas padeda prasmingiau įsižiūrėti į savo elgesį su tėvais, labiau įsidėmėti jų gerąsias savybes, geriau suvokti šeimyninės meilės reikšmę gyvenime. Žodžiu, auklėtojas neįsako vaikui, kad jis privalo mylėti bei gerbti savo tėvus, o tik pasikalbėjimais ir pasakojimais, amalyzuodamas gyvenimiškus atsitikimus ir konkrečius pavyzdžius, veikia vaiko mąstymą ir jausmus ta linkme. Be to, auklėtojas stengiasi sužinoti pačių vaikų nuomonę visais rūpimais klausimais. Tad įsakymai, doroviškai auklėjant, turi būti paskutinėje vietoje, pačiame gale. Prie jų turi prieiti patys vaikai.

Tačiau tai nereiškia, kad F. V. Foersteris visiškai atmeta dorovės mokslą nuo auklėjimo proceso. Jis mano, kad dorovės žinojimas yra reikalingas, bet kartu ir nepakankamas, kad vaikas imtų veikti. Antra vertus, kad vaikas užaugęs laikytųsi dorovės įsakymų, būtina kiekvieną jų pritaikyti vaiko gyvenimui, susiejant su tam tikru palinkimu. Kitaip sakant, išsiaiškinti, koks palinkimas gali privesti prie to įsakymo vykdymo ar, atvirkščiai, jo sulaužymo.

Nekyla abejonų, kad prie būdų, žadinančių vaikų norą elgtis dorai, priskirtini ir pagyrimai. Noras būti dorovingam, pagal F. V. Foersterį, gali atsirasti, kai vaikui ne tik paaiškinama, kam turi tą ar kitą palinkimą tvardyti, dėl ko reikia elgtis kitaip, kokios gali būti blogo elgesio pasekmės, bet kai vaikas pagiriamas, pasiėlgus jam nors sykį gerai. Tada vaikas įgyja pasitikėjimo pačiu

savimi, pakyla savo akyse. Dėl to svarbu ne peikti, ne barti už blogus, bet girti už gerus darbus.

Tenka pažymėti, kad F. V. Foersteris neatmetė ir bausmės įtakos dorovei ugdyti. Jis buvo įsitikinęs, kad žmogus turi patirti ir išlyginti savo blogo darbo vaisius bei padarinius. Bausmė gi skiriama tam, kad kaltininkas laisva valia atgailotų, gailėtųsi, taisytų savo darbą, o per tai įprastų prie tvarkos, susitaikytų su aukštesniais gyvenimo dėsniais. Dėl to ypač pageidautina, kad būtų atlyginama ne vien ekonominė, bet ir moralinė žala. Tačiau bausmė turi būti tokia, pagrįstai įspėja F. V. Foersteris, kad ji negadintų ir nepažemintų nusikaltėlio, bet keltų jį, skatintų doresniam tapti. Galima leisti vaikui pačiam pasirinkti bausmę, kad jis jaustųsi darąs atgailą savo valia. Todėl suprantama, kad, šių pažiūrų veikiamas, vokiečių pedagogas negalėjo pritarti Spencerio nuomonei, kad bausmė turi leisti pajusti natūralias blogų darbų pasekmes.

Iš čia išeitų, kad savo veikaluose F. V. Foersteris nemažai dėmesio skyrė ir žodiniams (arba sakytiniams), ir veiklos, ypač darbo (arba veikdinamiesiems), ir skatinimo bei bausmių (stimuliacijoms) metodams. Nors kai kuriuos jų plačiai ir subtiliai išanalizavo, tačiau svarbiausiu auklėjimo metodu vis tiek pripažino netiesioginį metodą. Tai metodas, kuris kuriamąją ir taisomąją valią taiko pirmiau prie auklėtojo, o paskui tikrai prie auklėtinio. Taigi auklėjimo metodų hierarchijoje F. V. Foersteris išskyrė asmeninį pavyzdį – auklėtojo asmenybės įtaką auklėtinio sielai. Jis pabrėžė, kad pirmiausia auklėja buvimas, žinoma, pakilęs buvimas, ir tik paskui veikimas ir kalbėjimas.

Penkta, idėja apie charakterio sėkmingo ugdymo sąlygas. Jau aišku iš to, kas pasakyta anksčiau, kad svarbiausia ugdymo sąlyga tampa mokytojas (auklėtojas). Dėl to jam keliama ir nemažai reikalavimų. Pasak F. V. Foersterio, auklėtojas pirmiausia turi būti realistas – turėti akyse auklėjimo medžiagą, žmogaus prigimtį, kad auklėjimo priemonės būtų pritaikytos prie auklėtinio būdo; antra, aiškiai žinoti, kokia linkme privalo auklėti ir lavinti. „Tiktai žiną savo tikslą auklėtojai gali išauklėti žinančius savo tikslą charakterius“ (2, p.6); trečia, kiek galėdamas pats turi būti toks, kad atitiktų savo auklėjimo tikslą. Žinia, tai galima pasiekti, kai auklėtojo auklėjimasis tampa pastoviu dalyku. Tik atsistojęs ant aukštesnio sielos būvio, pabrėžia F. V. Foersteris, gali turėti stiprios įtakos kitų nesutvarkytam sielos gyvenimui.

Aišku, kad auklėtojo galimybės daug priklauso nuo to, kaip auklėtojas suvokia paveldėjimo ir auklėjimo santykį. Aptaręs optimistiškas ir pesimistiškas

pažiūras tuo klausimu, F. V. Foersteris daro išvadą, kad auklėjimas yra selekcija. Dėl to auklėtojas privalo iš esamų vaiko palinkimų išrinkti pozityvius, sveikus, socialius ir panaudoti juos prieš antisocialius. Čia auklėtojo ramsčiu laikomas funkcinio jaudinimo principas, kuris nurodo, kad organizmas yra atmainomas, funkciškai jį jaudinant. Tad auklėtojui rūpestingai reikia žiūrėti, kad tam tikri palinkimai nebūtų naudojami, o kiti – funkcionuotų dvigubai, kad pozityvios tendencijos pamažu nustelbtų neigiamas savybes.

F. V. Foersterio darbuose yra gana ryškios individualios pedagogikos idėjos. Gerai suprastamas, kad ne visi vaikai vienodai reaguoja į tas pačias įtakas, jis ypač akcentavo sunkesnių, apleistų, sugedusių vaikų pažinimo būtinumą. Ir dabartiniam pedagogui yra aktualios F. V. Foersterio mintys, kad šių vaikų geriausios jėgos gali būti maskuojamos, o pats nusikaltimas dar neįrodo charakterio blogumo. Dėl to tų vaikų sugedime reikia pažinti pačius naudingiausius, tinkamiausius motyvus ir plėtoti juos, duodant jiems pozityvaus darbo. Šiuo atveju svarbu auklėtojui sulaukti nors mažiausio, bet naujo ir gero pokyčio vaiko elgesyje, o jį pastebėjus, pabrėžti, padrašinti, įtvirtinti. Tik kantriai stiprinant tą naują elgesio variaciją, įmanoma palaipsniui taisyti vaiko charakterį, jame silpninant neigiamą palinkimų ir savybių svorį. Apibendrinant autoriaus žodžiais, tinkamas psichologiškas momentas veikti auklėtojui yra ne tas, kai nusikalstama, bet tas, kai išimtinai padaroma gerai, kas iki šiol buvo daroma blogai.

Toliau analizuodamas auklėjimo kliūtis ir galimybes, F. V. Foersteris išskyrė liguistus, arba patalogiškus vaikus. Jei vaikas turi kokių nors paveldėtų patalogiškų palinkimų, tai pedagogas ypač apgalvoja savo elgesį. Pasirodo, kad tokiu atveju svarbiausia yra nepasiduoti minkštaširdžiam humanizmui, kuris, viską išteisindamas, dar labiau griauna asmenybę. Žinoma, tai nereiškia, kad F. V. Foersteris atmetė humaniškumo principą auklėjant patalogiškus vaikus. Jis tik ragino pedagogą remtis humanizmu taip, kad vaikas būtų ne tik atjaučiamas, bet ir padedama jam objektyviai įvertinti save, pajusti savo kaltę dėl netinkamo elgesio ir, kas ypač svarbu, žadinamas jo individualus veiklumas savo žalingiems palinkimams stabdyti. Kaip vaizdžiai pasakė pats autorius, įkvėpti jam drašos ištraukti patį save iš purvo. Dėl to pataloginį tipą izoliuoti nuo baudmės neprotinga. Tik reikia pačius baudymo metodus humanizuoti ir individualizuoti, rašė F. V. Foersteris. Čia pat jis pažymėjo, kad in-

dividualizuoti priėjimą prie vaiko, tai nereiškia pildyti jo valią, bet kviesti į kovą patį vaiką, reikalui esant, žadinti jo vaizduotę, mąstymą.

Rašydamas apie auklėjimą vaikų, turinčių ambicijos patalogiją, F. V. Foersteris iškėlė ypatingą pagarbos vaikui, pasitikėjimo juo svarbą, nes po ambicija gali slėptis skaudūs moraliniai pradidimai. Dėl to su tokio tipo auklėtiniais patariama elgtis psichoterapiškai, kad jie neprarastų drąsos ir noro pasitaisyti, taip pat ir netstumtų pedagogo įtakos. Jeigu vaikas trokšta kompensacijos, tai pasistengti jo žvilgsnį nukreipti nuo per didelio savęs vertinimo į vidaus pasaulį, skatinant jo sąlytį su aukštesniaisiais idealais.

Taigi, F. V. Foersteris, nagrinėdamas auklėjimo ir auklėjimosi galimybes bei sąlygas, labiau įprasmino ir konkretizavo esminius dorovės principus. Tiek jų apimtis, tiek atskirų principų samprata akivaizdžiai byloja, kad dorovinį auklėjimą jis laikė religiniu, socialiniu, psichologiniu reiškiniu. Dėl to ir aprašydamas auklėjimo sąlygas mokykloje ir šeimoje, daugiausia orientavosi į individualų priėjimą prie vaiko, rėmimąsi jo teigiamomis savybėmis, tikėjimą vaiku, atsižvelgimą į lyčių ypatumus. Šių principų vienovė ypač aktuali mūsų laikmečiui ir sudaro esmines sėkmingo auklėjimo sąlygas.

LITERATŪRA

1. Foersteris F.V. Jaunuomenės auklėjimas. – K., 1926.
2. Foersteris F.V. Auklėjimas ir auklėjimas. – K., 1928.
3. Foersteris F.V. Mokėk gyventi. – K., 1930.